

KOPIO

Kankekaksi 9.6.03 /MMi  
Mj - ... 17.9.08 / VKi

**Risto Nurmi**

**LOHTAJAN KYLÄNMÄKI**  
**Historiallisen ajan asuinpaikan kartoitus**



Oulun yliopisto  
Arkeologian laboratorio  
2001

## ABSTAKTI

Lohtajan Kylänmäellä, Lokaniituntie 149:ssä tehtiin keväällä 2000 löytyneellä asuinpaikalla alueen kartoitus. Kartoitus oli Oulun yliopiston arkeologian oppiaineen syventävien opintojen kenttäkurssityö. Työn tarkoituksena oli selvittää asuinpaikan todellinen laajuus, ja kartoittaa koko alueen rakennusjäännöskanta. Samalla kokeiltiin metallinpaljastimen käyttöä tämän tyyppisellä kohteella ja pyrittiin löytämään ajoittavaa esineistöä. Lisäksi etsittiin perusteita paikalliselle perimätiedolle siitä, että paikalla olisi sijainnut Lohtajan kappeliseurakunnan ensimmäinen kappeli ja kirkkomaa.

Kylänmäen jäännöskanta oli yllättävän suuri joten kartoitusta ei ehditty suorittaa perusteellisesti loppuun varatussa ajassa. Alueelta löydettiin kiukaallisia ja kiukaattomia rakennusjäännöksiä lähes kolminkertainen määrä kuin kevään 2000 vierailun perusteella oli tiedossa. Myös alue osoittautui monin verroin laajemmaksi kuin oletettiin. Lisäksi noin puolet alueesta oli tuhoutunut nykyisen rakennuskannan alle. Mitään merkkejä perimätiedon mainitsemasta kirkon paikasta ei löytynyt, mutta Kylänmäen alueelta pystyttiin maaston perusteella eristämään kaksi maa-alaa, joille kirkkomaa on mahdollista sijoittaa. Tämä helpottaa mahdollisia tulevia tutkimuksia. Metallinpaljastin ei tuonut mainittavia tuloksia. Metalliesineistön määrä alueella oli yllättävän vähäinen. Tämä voi kuvastaa joko alueen varhaista ikää tai käytetyn metallinilmaisimen laatua. Säilyneiltä osiltaan Kylänmäen asuinpaikka on erittäin hyvin säilynyt ja lähes koskematon.

## SISÄLLYS

KARTOITUKSEN ESITTELY	4
TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT	5
TUTKIMUSALUEET JA NIILTÄ SAADUT TULOKSET	6
1. Hakamaa	7
- <i>Kiuas A</i>	8
- <i>Kiuas B</i>	8
- <i>Kiuas C</i>	8
- <i>Rakennus D</i>	8
- <i>Rakennus E</i>	9
- <i>Rakennus F</i>	9
- <i>Kiuas J</i>	9
- <i>Kiuas K</i>	10
- <i>Latomus G</i>	10
- <i>Latomus H</i>	10
- <i>Latomus I</i>	10
2. Pelto	10
- <i>Kiuas Ö</i>	11
- <i>Rakennus Ä</i>	11
- <i>Latomus Z</i>	12
- <i>Kellarin raunio Y</i>	12
- <i>Pelto X</i>	12
3. Tervahaudat	12
KARTOITUKSEN TULOKSISTA	13
ARKISTOTIEDOT	15
KÄYTETTY KIRJALLISUUS	15
KARTTALUETTELO	16
KARTAT	17
LÖYTÖLUETTELO	22
LIITTEET	

Kannen kuva: Kylänpään tila lännestä kuvattuna. Kohde ”Tervahaudat” etualalla.  
(Arkeologian laboratorion Dia 24354)

## KARTOITUKSEN ESITTELY

Kiinnostus Lohtajan Kylänmäkeä kohtaan heräsi keväällä 2000, kun lehtori Pentti Koivusen johtama, Oulun yliopiston arkeologian oppiaineen inventointikurssi, tutustui toiseen paikalliseen kohteeseen, Vanhankartanon mäkeen 24. ja 25. 5. 2000. Paikkaan liittyi perimätietoa joka alustavasti osoittautui perättömäksi. Kurssilaisille kerrottiin tällöin myös Kylänmäestä ja siihen liittyvästä perimätiedosta. Perimätiedon mukaan Kylänmäellä olisi sijainnut Lohtajan ensimmäinen kappeli. Mäellä olevaa kellarin rauniota pidettiin kirkon kellarina. Kurssilaisten tutustussa kohteeseen mäen kaakkoisosassa hakamaalla oli nähtävissä useita kiukaan pohjia sekä mainittu kellarin raunio. Mäellä sijaitsevista asumusjäänteistä ei ole jäänyt minkäänlaista perimätietoa. Mäen nykyisten rakennusten rakentaminen on aloitettu 1950-luvun puolivälissä eikä paikalla ole ollut minkäänlaista rakennuskantaa sitä ennen.

Lohtajan Kylänmäki sijaitsee n. 1,5 km Lohtajan nykyiseltä kirkolta luoteeseen. Paikka on kivikkoinen n. 5m ympäröivän peltoalueen yläpuolelle kohoava kuusikkoinen mäki. Mäen korkein osa on pohjoisessa ja kohoaa yli 10 mpy. Asutus sijaitsee mäen loivilla etelä- ja länsirinteillä sekä myös jyrkemmällä itärinteellä. Mäen pohjois- ja länsiosaa on kiertänyt 1960-luvulla kuivattu Torpanjärvi, joka on vielä 1500-luvulla ollut suojaisa merenlahti (Kartta 4). Mäen laki on suurta kivikkoa mutta etelä-, länsi-, ja itärinteet hiekkamaata, josta kivikkoa on raivattu. Nykyinen asutus sijaitsee mäen ihanteellisimmalla paikalla keskellä etelärinnettä. Alueen maat omistavat Liisa ja Matti Jukkola, jotka myös asuvat Kylänmäellä. Kartoitusalue sijoittuu peruskartalle 2413 04 LOHTAJA. Lähin korkeuskiintopiste sijaitsee Kilpipakalla n. 800m. Kylänmäeltä koilliseen<sup>1</sup>.

Museovirasto myönsi Oulun yliopiston arkeologian oppiaineelle kartoitus- ja koekaivausluvan vuodelle 2001. Kartoitustyö suoritettiin 7. – 10. 5. 2001. Tutkimusrahoitus järjestyi niin, että Lohtajan kunta ja seurakunta huolehtivat tutkimuksen aiheuttamista juoksevista kuluista, jotka koostuivat matkakuluista, majoituksesta ja päivittäisestä lounaasta. Tutkimusten työvoima koostui tutkimusten johtajan lisäksi kolmesta vapaaehtoisesta Oulun yliopiston arkeologian opiskelijasta: fil.yo:t Annemari Tranberg, Esa Hilli ja Kimmo Kyllönen. Kartoitustyön johtajana toimi fil.yo. Risto Nurmi. Alueelta todettiin kolme erillistä löytöaluetta, joista kaksi ehdittiin kartoittaa. Alue osoittautui asutusjäämistöltään rikkaammaksi kuin osattiin odottaa ja

---

<sup>1</sup> liite 1; Pisteiden koordinaattitiedot saa myös Lohtajan kunnanvirastosta.

pelkästään kartoitustyö jäi vaillinaiseksi. Alueen rakennusjäänteet ovat erittäin hyvin säilyneet lukuun ottamatta Etelärinteeseen keskiosaa, joka lienee täysin tuhoutunut nykyisen asutuksen alle. Kylänmäki on erinomainen kohde keskiajan arkeologian tutkimuksen kannalta, ja jatkotutkimukset olisivat tarpeen jo pelkästään kartoituksen loppuun saattamiseksi. Mitään viitteitä perimätiedossa mainitusta kappelin paikasta ei kartoituksessa löytynyt, mutta työn yhteydessä pantiin merkille kaksi kohdetta joihin kirkkomaa olisi ollut mahdollista sijoittaa. Kohteiden tarkempi tutkimus vaatii kuitenkin kaivaukset. Esineistöä säilytetään toistaiseksi Oulun yliopiston arkeologian laboratoriossa. Esinelöytöjen konservoinnin, Löytöluettelot, ja karttojen puhtaaksi piirron hoitaa fil. yo. Risto Nurmi.

## TUTKIMUSTEN LÄHTÖKOHDAT

Oulun yliopiston historian laitoksella ja myöhemmin arkeologian oppiaineella on yli 20 vuoden kokemus historiallisen ajan arkeologiasta ja Pohjois-Suomen varhaisten kirkonpaikkojen tutkimuksesta. Lohtajan Kylänmäki tuli laitoksen tietoon varsin yllättäen mutta silti tutkimustyö saatiin käyntiin jo vuoden sisällä. Kylänmäen perimätieto on lähes täysin katkennut. Asutusjäänteistä ei tiedetä mitään, niitä ei ole edes välttämättä tunnistettu asutusjäänteiksi. Kiukaita on pidetty mm. hautoina<sup>2</sup>. Edellinen lienee johdannainen perimätiedosta jonka mukaan Itärinteessä sijaitseva kellarinraunio olisi ns. kirkonkellari. Tämä taas viittaa perimätietoon, joka sijoittaa Lohtajan ensimmäisen kappelin Kylänmäelle. Mikään kirjallinen lähde ei mainitse Kylänmäkeä missään yhteydessä. Tutkimus perustuu pääosin perimätietoon, haastatteluihin ja karttamateriaaliin, joita on kerännyt mm. Lohtajan kirkkoherra Mikko Himanka. Himangan lisäksi asian puuhanaisena on ollut Lohtajan kunnan elinkeinoasiamies Paula Jylhä.

Pappisluetteloiden mukaan Lohtajan ensimmäinen kappeli rakennettiin 1517. Lähdettä voidaan pitää suhteellisen luotettavana. Teksti 1700-luvulla rakennetun kirkon pilarissa mainitsee Lohtajan ensimmäisen kappelin rakennetun 1576 nykyiselle kirkkomaille. Lohtajasta tuli kuitenkin itsenäinen seurakunta jo 1578, joten 1576 rakennettu kappeli lienee ollut jo ensimmäinen pitäjänkirkko.<sup>3</sup> 1517 rakennetun kappelin sijainnista ei ole mitään tietoa lukuun ottamatta perimätietoa Kylänmäestä. Jos Kylänmäellä on ollut kappeli se ajoittuu välille 1517-1576, ja sijaitsisi siis aivan meren rannalla korkealla niemellä. Kappeli ja

---

<sup>2</sup> Jukkolan vanhan emännän haastattelu.

<sup>3</sup> Luukko 1957. s. 350-354.

kirkkomaa tarvitsevat laajan, helposti kaivettavan, hiekka tai soramaan<sup>4</sup>. Mäen tiedetään olevan kivikkoinen, joten mahdolliset kappelinpaikat on helppo määrittää.

Kylänmäen asutusjäänteiden yhdistäminen 1500-luvun puolivälin verokirjoissa mainittuihin, todennäköisesti jo 1400-luvulla Lohtajalla vaikuttaneisiin sukuihin lienee mahdotonta<sup>5</sup>. Asumukset voidaan kuitenkin karkeasti ajoittaa rannansiirtymisen ja isojakoon liittyvän karttamateriaalin perusteella 1500-luvun vaihteen ja 1700-luvun puolivälin rajaamalle jaksolle<sup>6</sup>. tulisijalliset rakennuspohjat on helppo määrittää pelkästään kiukaan jäännösten perusteella. Lisäksi kairaamalla pyritään etsimään tulisijattomia rakennuksen pohjia, sekä määrittämään tulisijallisten lattiapintoja perustaen siihen oletukseen, että suurin osa rakennuksista on tuhoutunut tulipalossa. Kivikkoisella mäellä on myös mahdollista etsiä kohtia, joissa kivikkoa on raivattu. Pääasiallisena tarkoituksena on selvittää asutuksen laajuus, jonka lisäksi kokeillaan löytää muutamasta pisteestä metallinpaljastimella ajoittavia esineitä. valitut signaalien kohdat avataan pienellä lapionpistolla ja mahdollinen esine otetaan tarvittaessa talteen.

## TUTKIMUSALUEET JA NIILTÄ SAADUT TULOKSET

Ennen kartoituksen aloittamista tiedettiin rakennusjäänteitä sijaitsevan vain mäen kaakkoisosan hakamaalla. Lopulta jäänteitä löytyi kolmelta erilliseltä alueelta eri puolilta mäkeä. Alueet nimettiin maaston perusteella: Hakamaaksi, Pelloksi ja Tervahaudoiksi. Alue ”Hakamaa” (Kartta 2) kartoitettiin ensin. Se oli laajin ja tulikin tarkimmin kartoitettua. Alue ”Pelto” (Kartta 3) sijaitsee mäen jyrkällä itärinteellä. Alueen mielenkiintoisin kohta on pienehkö kivistä raivattu alue jonka maaperä on hienoa hiekkaa. Pelloksi kutsuttu aukio on toinen Kylänmäen mahdollisesta kirkkomaan paikasta. Alueella on myös rakennuksen pohjia, sekä perimätiedossa mainittu ”kirkon kellari”. Alue ”Tervahaudat” sijaitsee mäen loivalla länsirinteellä aivan nykyisen päärakennuksen takana. Aluetta hallitsee kaksi myöhäisempää tervahautaa. Alueen rakennusjäänteet löytyivät kartoituksen viimeisenä päivänä, eikä aluetta ehditty kartoittaa ollenkaan.

---

<sup>4</sup> Pentti Koivusen suullinen tiedonanto.

<sup>5</sup> Luukko 1957, s. 32

<sup>6</sup> Jonas Cajanuksen Lohtajan tiluskartta vuodelta 1765.

## 1. Hakamaa

Hakamaa on kaakkoon jatkuva n. 300m pitkä ja 100m leveä kannas, joka tekee Kylänmäestä hieman puolikuun muotoisen. Kannas rajautuu idässä entiseen Torpanjärven laskuojaan, joka on oikaistu kanavaksi, ja lännessä peltoon. Maasto on erityisesti kannaksen pohjoisosasta kivikkoista hiekkamaata. Kivikkoisuutta lisäävät kivet, joita on kasattu alueelle viereistä peltoa raivatessa. Maasto laskee vajaalla metrillä heti luoteisimman kiukaan jälkeen ja muuttuu märäksi ja hyvin kivikkoiseksi. Matalikon pohjois- etelä- ja länsipuolella on rakennusjäänteitä. Haka käsittää vain noin puolet alueesta. Haan puoleiset jäänteet ovat helposti havaittavissa niukan aluskasvillisuuden takia. Tarkemmin tutkittaessa haan ulkopuoleltakin löytyi kaksi kiukaallista rakennuksen pohjaa. Hakamaan ulkopuolella saattaa olla lisää rakennuksen pohjia, mutta niitä on hankala havaita, sillä aluskasvillisuus on voimakasta. Asuinpaikan likamaa-alue jatkuu itään jonkin verran haan ulkopuolelle. Likamaan ja puhtaan maan raja on joka puolella aluetta hyvin jyrkkä ja selvä. Puusto on kuusta ja koivua ja aluskasvillisuus heinää, sammalta ja katajikkoja.

Alueella on kahdeksan varmaa rakennuksen pohjaa kolme epävarmaa kivikasaa, jotka voivat olla kiukaita tai myöhempiä peltokivikasoja. Näiden kolmen kasan ympäriltä ei löytynyt palotai likamaakerrosta. Jäänteet keskittyvät alueen luoteisosaan. Kahdeksasta varmastarakenne pohjasta seitsemän sijaitsee 100 metrin peruslinjan ensimmäisellä 30 metrillä. Peruslinjan lähtöpiste sijoitettiin hieman luoteisimman kiukaan taakse ja linjan suunnaksi tuli 150°. Linja merkittiin maastoon puupaaluilla 10m välein. Osa paaluista jouduttiin kartoituksen päättyessä poistamaan. Linja on kiinnitetty kahdella kiintopisteellä, jotka on merkitty kiveen hakatuilla risteillä. Pohjoinen kiintopiste sijaitsee lähellä kolmen kiukaan keskittymää niiden länsipuolella. Pisteiden koordinaatit ovat W10,55/2.23. Kirjain kertoo kummalla puolen peruslinjaa ollaan (W/E) ja ensimmäinen lukema etäisyyden peruslinjan nollapisteestä metreinä. Toinen lukema on kohteen etäisyys peruslinjasta suorassa kulmassa. Eteläinen kiintopiste sijaitsee suuren peltokiviröykkiön kohdalla kohdassa W68,39/4,24.

Alueen lännessä rajaava pelto kohoaa kohti luodetta tasaisesti aina nykyiseen asutukseen saakka. Maaperä on koko alueeltaan tasaista hienoa hiekkamaata, jota ei ole kynnetyt koskaan kovinkaan syvältä. Kairausnäytteissä koskematon maa oli syvimmillään 30 cm syvyydessä. Rinteessä on yksi oja, joka on luonnollisesti kaivettu syvemmälle. Tämä laaja etelärinne

toinen mäen kahdesta mahdollisesta kirkkomaan paikasta. Maanpäälliset rakenteet ovat kuitenkin täysin tuhoutuneet peltotöiden yhteydessä, sekä nykyisen asutuksen rakennuskannan ja pihamaan alle. Teoriassa hautaukset olisivat kuitenkin säilyneet. Alueen tarkempi tutkiminen vaatii laajaa koekuopitusta tai koeojaa.

#### Kiuas A (E3,66/0,29)

Kiukaan raunio on halkaisijaltaan n. 3,5m. Kiuasta peittää sammalkerros, josta kiviä on jonkin verran näkösällä. Rakennuksen lattiapinta määritettiin maaston muodon ja kairauksen perusteella kiukaan itäpuolelle. Lattiassa on voimakas palokerros. Heti kiukaan pohjoisluoteispuolella maanpinnan korkeus laskee voimakkaasti. Rakennuksen lattiapinta leikkaa kiuasta B ja sen lattiapintaa.

#### Kiuas B (E7,90/3,20)

Raunio on muodoltaan ja kooltaan samanlainen kiuas kuin edellä. Muoto on ehkä hieman neliömäinen. Tällöin kulmat sijoittuisivat pääilmansuuntien mukaan. Lattiapinta on mahdollista sijoittaa mihin tahansa suuntaan, parhaiten itään. Kiuasta leikkaavat sekä kiukaan A että C lattiapinnat. Kiukaan lounaispuolelta löydettiin metallinpaljastimella väkäsellinen rautaesine (löytö no 1).

#### Kiuas C (E8,05/8,03)

Raunio vastaa kooltaan kahta edellistä. Se on hiukan neliömäinen kuten raunio B. Pohjoisnurkka erottuu selvemmin. Paras lattiapinta etelään, pohjois- ja koillispuoli viettävät liikaa. Kiukaan eteläpuolella voimakas palokerros. Kiukaat A, B, ja C ovat niin lähellä toisiaan, että ne eivät voi olla samanaikaisia. A ja C voiva juuri ja juuri mahtua paikalle yhtä aikaa, mutta B:n täytyy olla eriaikainen. Kiukaan C Lattiapinnalta löydettiin metallinpaljastimella litteä rautaesineen katkelma (löytö 2).

#### Rakennus D (kiuas, W16,10/1,13)

Kohde on alueen suurin asumuksenpohja. Sen seinälinjat ovat osittain näkyvissä. Rakennuksen nurkkien koordinaatit ovat: W14,50/20,00, E21,20/0,30, W22,10/6,90 ja W14,05/6,15. Rakennus on neliömäinen. Kiuas sijaitsee rakennuksen pohjoisnurkassa. Pohjoisella seinällä erittäin hyvin säilynyttä kivijalkaa, joka voi olla nuorempaa. Sen päällä on



hyvin vähän sammalta. Seinälinja erottuu hyvin erityisesti eteläseinän osalta Eteläisen seinälinjan juurella on myös kivi joka soveltuu hyvin porraskiveksi. Rakennuksen lattiapinnassa on voimakas likamaa ja palokerros. Rakennuspohjan päälle on myöhemmin kasattu suuri 2x9m kokoinen peltokiviröykkiö, joka peittää koko länsiosan. Rakennuksen kaakkoisnurkalta löydettiin metallinpaljastimella naula ja kairausnäytteestä tiilenpala (löydöt 5 ja 6).

#### Rakennus E

Kiukaaton neliömäinen rakennuksen pohja, jonka koordinaatit ovat: E23,65/10,50, E27,10/11,30, E28,20/7,42 ja E24,20/ 6,80. Rakennuksen pohjois- ja länsiseinälinjat ovat heikosti nähtävissä. seinälinjojen kairausnäytteissä oli runsaasti hiiltä. Lattiapinnan pohjoisosa on hyvin kivistä ja eteläosa savea, jonka alla on palokerros. Lattian keskelle on myöhemmin tuotu suuri kivi. Lattiapinnasta löydettiin metallinpaljastimella hevosenkengän naula. Pohja erottuu maastosta heikosti ja määriteltiin pääasiassa kairausten perusteella.

#### Rakennus F (kiuas W28,00/1,03)

Rakennuksen F pohja erottuu ympäröivästä maastosta muita selvemmin. Se on siis todennäköisesti pohjista nuorin. Tätä tukee myös se, että kiukaasta on erotettavissa luoteeseen rakennuksen ulkopuolelle romahtanut osa, joka viittaa savupiippuun. Seinälinjat näkyvät selvästi ja koko lattiataso kohoaa n. 20 cm ympäröivää maastoa ylemmäs. Rakennuksen nurkkien koordinaatit ovat: E27,05/2,70, E31,80/3,10, W32,00/1,95 ja W27,45/2,35. Rakennuksen pohjan itäseinustalla on porraskiveksi sopiva kivi. Lattiatasolta saatiin paljon metallinpaljastimen signaaleja. Signaaleista kaksi kaivettiin. Seinien sisäpuolelta löydettiin nykyaikainen naula ja aivan pohjoisnurkan ulkopuolelta taottu naula. Matti Jukkolan mukaan kyseisen rakennuspohjan päälle on vuosien aikana kaadettu talon tuhka- ja jätteet. Tämä selittää uuden naulan sekä suuren signaalimäärän. Muita kohteita suurempi metallin määrä voi myös viitata rakennuksen olevan muita nuorempi.

#### Kiuas J (E57,35/25,30)

Kiuas on hakamaan ulkopuolella ja siten voimakkaan aluskasvillisuuden ja eloperäisen jätteen peitossa. Kiukaan kokoa on hankala määrittellä ja se erottuu maastosta vain matalana kohoumana. Asumuksen pohjaksi paikka määriteltiin sondin ja kairauksen perusteella. Lattiapinta sijoittuu kiukaan pohjoispuolelle. Alueella on n. 4x4m voimakas palokerros. Paikan pohjois-, etelä- ja länsipuolella kivikkoista. Kiuas sijaitsee hieman muista erillään ja

sen piha avautuu todennäköisesti alarinteeseen kohti itää ja merta, sillä kiukaan itäpuolen rinteeseen kivet on raivattu pois. Kiukaan pohjoispuolelta, paloalueen ulkopuolelta, löytyi kaksi lehmänkellon kappaletta (löytö 10).

Kiuas K (E22,95/18,35)

Hakamaan ulkopuolella oleva erittäin heikosti maastosta erottuva kiuas. kohteen päällä kasvaa paksultikin heinää ja katajaa. Kiuas voidaan määrittää sondilla ja lattiapinta voimakkaan palokerroksen avulla. lattiapinta sijoittuu kiukaasta etelään.

Latomus G (E62,45/5,70)

Maansekainen soikea kivilatomus, jonka mitat ovat n. 3,3m (p – e) ja 1,5m (i – l). Latomus sijaitsee aivan raivatusen peltoalueen nurkalla, eikä sen lähistöllä ole missään likamaa- tai palokerrosta. Latomus on todennäköisesti syntynyt hiljattain esim. traktorin etukuormaajalla.

Latomus H (W99,00/1,90)

Latomus on pellon nurkalla sijaitseva, halkaisijaltaan n. 3,5m, pyöreä kivikasa. Sen pohjana on kuitenkin huomattavasti vanhempi latomus, joka saattaa olla kiuas.

Latomus I (W-0,70/41,45)

Halkaisijaltaan 2m pyöreä kivilatomus, joka voi olla joko peltoraivio tai kiuas. Latomuksen erottaa alueen muista kohteista aiemmin mainittu matala kosteikko. latomus on niin lähellä nykyistä maatilaa, ettei kairaamalla saatu tuloksia, sillä maaperä oli liian sekoittunutta.

## 2. Pelto

Alue ”Pelto” on osa Kylänmäen itärinnettä. Rinne on erityisesti alaosaltaan tätä aluetta lukuun ottamatta hyvin kivistä. Suurimmat kivet ovat puolikkaan henkilöauton kokoisia. Rinteessä on kartoitetulla alueella korkeuseroa noin kolme metriä. Alue rajautuu koillisessa Torpanjärven kanavaan, kaakossa jo ”Hakamaan” yhteydessä mainittuun kosteikkoon, lounaassa maatilan aumapihaan ja luoteessa kivikkoiseen metsikköön. Puusto ja aluskasvillisuus on hyvin tiheää. Puusto on pääosin kuusta. Siellä täällä kasvaa pieniä koivuja. Aluskasvillisuus koostuu varvikosta ja katajasta. Maaston tiheys ja korkeusero vaikeutti mittauslukemien ottamista. Mm. aumapihan ja metsän rajalinja jäi mittaamatta, sillä se sijaitsi vaaituskojeeseen nähden liian korkealla. Aumapihan reuna on merkitty karttaan arvioimalla ja merkitty katkoviivalla.

Etenkin maaston pintavaaituksessa monta lukemaa jäi ottamatta tiheän metsikön peittäessä näkyvyyttä.

Rinteen yläosassa, aumapihan reunalla, sijaitsee vanhan kivistä rakennetun maakellarin raunio. Raunion takaseinä on vastikään tuhottu aumapihaa laajennettaessa. Kellarin itäpuolella on kivilatomus ja pohjoispuolella kiuas. Aivan rinteen päällä on kiukaaton rakennuksen pohja. Kellarin lisäksi alueen tekee mielenkiintoiseksi Alarinteessä oleva kivistä raivattu alue, jonka maaperä on hienoa hiekkaa. Alueen karkeasti arvioitu ala on 20x30 metriä. Peruslinjan alkupiste sijaitsee kivistä raivatulla aukiolla, ja se on merkitty maastoon 10 metrin välein puupaalulla. Osaa paaluista ei saatu hakattua maahan kivikkoisen maaperän takia Peruslinjan suunnaksi tuli  $165^\circ$  ja se määräytyi näkyvyyden perusteella. Linjan kokonaispituus on 60 metriä. Linja on kiinnitetty maastoon kahdella pisteellä. Toisena pisteenä toimii alarinteessä oleva rajapyykki. Pisteiden koordinaatit ovat E20,48/13,53. Rajapyykki koostuu neljästä neliöön asetetusta kivistä, ja niiden keskellä olevasta viidennestä kivistä. Koordinaatit mitattiin keskimmäisen kiven kärkeen. Toinen kiintopiste on maakiveen hakattu risti lähellä linjaa sen länsipuolella. Koordinaatit määritettiin haarukoimalla. Pisteiden etäisyys 10 metrin tolpasta on 3,90 metriä ja 20 metrin tolpasta 6,75 metriä. Alueen kohteet nimettiin aakkosten loppupäästä lukien. Å jätettiin pois sekaannuksien välttämiseksi.

Alueet ”Hakamaa” ja ”Pelto” voidaan kiinnittää toisiinsa yhteisen kiintopisteen avulla. Piste sijaitsee keskellä alavaa kosteikkoa ja on merkitty kiveen hakatulla ristillä. Pisteiden etäisyys Hakamaan peruslinjan 0-pisteestä on 27,70 m ja 10m tolpasta 35,90 m. Piste on linjan länsipuolella. Pellon peruslinjan 60 m paalusta pisteeseen on matkaa 22,45 m ja 40 m paalusta 37,10 m. piste on linjan itäpuolella.

#### Kiuas Ö (W31,60/8,85)

Kiuas on halkaisijaltaan vähän yli kaksi metriä ja paksun sammalen peitossa. Maasto nousee jyrkästi heti kiukaan länsipuolella. Lattiapinta Rakennuksen pohja lienee aikanaan rakennettu rinteeseen, sillä se erottuu pienenä tasanteena kiukaan itä- ja eteläpuolella. Lattiapinnassa on voimakas palokerros. Kiukaan ja tasanteen itä-, länsi-, ja pohjoispuolella on suuria kiviä.

#### Rakennus Ä (W17,90/33,22)

Rakennuksen pohja on kiukaaton ja heikosti havaittavissa. Rakennus on koillis – lounais-suuntainen, suorakaiteen muotoinen ja mitoiltaan n. 2x4 metriä. Pohja sijaitsee rinteen laella

aumapihan yläpuolella. Rakennus erottuu maastosta vain matalien vallien, keskuspainanteen sekä palokerroksen avulla.

#### latomus Z (W53,70/3,05)

Voimakkaan sammalpeitteen alla oleva pyöreä, halkaisijaltaan n. 3 metrinen, latomus. Latomus on aivan maatilan piha-alueen reunalla ja sen itäpuolelle on kasattu raivattuja kiviä. Maasto on hyvin kivikkoista, eikä latomuksen ympäriltä voitu määrittellä lattiapintaa eikä palokerrosta. Hyvin todennäköisesti kyseessä ei ole kiuas, vaan nuorempi rakennelma.

#### Kellarin raunio Y (kp. W46,70/15,00)

Raunio on rakennettu eri kokoisista luonnonkivistä ja on osittain maahan kaivettu. Kellari on pituudeltaan ja leveydeltään n. 10 metriä ja sisäosan levein kohta 2,5 metriä. Oviaukko avautuu alarinteeseen kohti koillista. Seinien jäänteet ovat vähän yli metrin korkuiset. Kellari sijaitsee rinteeseen yläosassa osittain aumapihan puolella. Sen takaseinä on tuhottu aumapihaa laajennettaessa. Raunioon liittyy perimätieto, jonka mukaan kellari olisi kirkon kellari. Mitään kirkkoon viittaavaa, tavallisesta maakellarista poikkeavaa, ei kuitenkaan näkynyt. Kellarin nurkista pystyttiin mittaamaan kolme: W49,20/10,95, W53,20/15,85 ja W44,40/12,80.

#### Pelto X

Pelto on itse asiassa vain kivistä raivattu aukio alueen alarinteessä. Sen karkeat koordinaatit ovat: W4,50/7,10, E4,40/11,75, E17,40/12,85 ja W-10,10/2,50. Rajatun alueen koko on siis n. 20 – 30 m. kanttiinsa. Aukion maaperä on hiesua. Aukion ala määritettiin kivettömän alueen perusteella. Alue on siten hieman liian pieni kalmistoksi, eikä sijainti koillisrinteellä, meren puolella alarinteessä, ole kovin edullinen. Kalmiston ei kuitenkaan tarvitse olla aivan kivetön, joten mahdollisesti käytössä ollut alue on voinut olla laajempikin. Kohteen tarkempi selvittäminen esim. koeojan kaivamista. Aukiolta ei löydetty minkäänlaisia merkkejä rakennusjäänteistä.

### 3. Tervahaudat

Alue sai nimensä kahdesta myöhemmästä tervahaudasta, jotka sijaitsevat Tilan päärakennuksen takana loivalla etelärinteellä. Haudoista toinen on varsin kookas, halkaisijaltaan n. 15 m. Toinen huomattavasti pienempi ja huonommin säilynyt. Etelä-, lounais-, ja länsirinne toimivat myös lehmihakana, ja maanomistajat kutsuvat aluetta

Hautamaaksi. Karjapolku on tuhonnut osan pienemmästä tervahaudasta. Rikkoutuneiden vallien maaperä on mustaa ja siinä on hiilenkappaleita. Alueen muut rakennusjäännökset havaittiin viimeisenä kartoituspäivänä, tervahautoja kuvattaessa. Alueelle ei ehditty tehdä peruslinjaa, eikä sitä ehditty edes luonnostella. alueelta havaittiin neljä kiukaan jäännöstä, jotka ovat kaikki haan sisäpuolella.

Tervahaudan länsipuolella on kiviaita, jonka vieressä länsipuolella, osittain aidan alla, sijaitsee hyvin matala kiukaan raunio. Kiukaan pohjoispuolella on puhdasta maata, mutta itäpuolella on voimakas palokerros. Lattiapinta jää todennäköisesti kiviaidan alle. Kiukaasta noin 10 metriä luoteeseen sijaitsee kaksi kiukaan jäännöstä rinteeseen tasatulla terassilla. Kiukaiden keskinäinen etäisyys on n. 4 metriä ja ne sijaitsevat tasanteen alarinteen puoleisissa kulmissa. Pohjoisempi on epämääräisemmän muotoinen ja suurempi. Eteläinen taas on muodoltaan ehkä koko Kylänmäen parhaiten säilynyt kiuas. Kiukaan eteläinen nurkka on suorakulmainen ja kokonaisuudessaan kiuas on sektorin muotoinen. Tasanteelle ei millään mahdu kahta rakennusta, joten kiukaat lienevät eriaikaisia. Rinne viettää länteen kohti entistä Torpanjärveä eli 1500-luvun merenlahden perukkaa. Ylempänä rinteessä, oikeastaan jo etelärinteen puolella tilan päärakennuksesta muutama metri koilliseen, sijaitsee osin tuhoutunut kiuas. Kiuas on kivisen nousevan rinteen ja tilan pihan välisessä, n. kaksi metriä leveässä, solassa, joka toimii karjan kulkutienä navetan ja laitumen välissä. Karja on polkenut aluskasvillisuuden pois polulta, josta kiuas erottuu. Kairalla ei saatu minkäänlaisia tuloksia. Lattiapinta ei ole voinut sijaita ylärinteessä, sillä se nousee ja on hyvin kivistä heti kiukaan yläpuolella. Todennäköinen lattiapinta on jäänyt pihan alle.

## KARTOITUKSEN TULOKSISTA

Kylänmäen säilyneiden rakennusjäänteiden määrä oli yllättävän suuri. Neljä päivää ei alkuunkaan riittänyt koko alueen kartoitukseen. Perimätiedoissa mainittua, ja laajaa kiinnostusta herättänyttä Lohtajan ensimmäisen kappelin paikkaa ei kuitenkaan pystytty kartoituksessa määrittämään. Mikäli se on mäellä ollut, siitä ei ole jäänyt maanpäällisiä merkkejä nykypäivään. Aikaisempien kirkollisten kohteiden kaivausten perusteella voidaan kuitenkin sanoa, ettei kappelin ja kirkkomaan jäänteitä voida täysin hävittää tavallisella asutustoiminnalla<sup>7</sup>. Kylänmäen tapauksessa asian tarkempi selvittäminen vaatii jatkossa

---

<sup>7</sup> Koivunen – Sarkkinen 1995, s.24

jonkin asteisten kaivausten suorittamista. Kartoituksen yhteydessä pystyttiin kuitenkin rajaamaan ne alueet, joissa kappeli ja kirkkomaa ovat voineet sijaita.

Kartoituksessa jäänteitä määritettiin kolmelta erilliseltä alueelta. Alueita kuitenkin erottaa toisistaan pääasiassa nykyisessä asutuskäytössä oleva alue, sekä pieni luonnollinen asuinkelvoton kosteikko. Kylänmäen ihanteellisinta asuinpaikka-alueita on hiekkainen etelärinne, joka on valittu myös nykyisen asutuksen sijoituspaikaksi. Onkin todennäköistä, että vanha rakennuskanta on joko kokonaan tai osittain peittänyt koko etelärinteet, ja josta vain reuna-alueet ovat säilyneet nykypäivään.

Mitään ajoittavaa, mikä tarkentaisi tai vahvistaisi maankohoamisen ja karttamateriaalin antamaa karkeaa ajoitusta, kartoituksen yhteydessä ei ilmennyt. Löydetyt harvat esineet olivat ajallisesti yleismalleja. Löydettyjen esineiden vähyys kuitenkin viittaa hyvin vanhaan asutuskantaan. Tosin käytössä ollut heikkotehoinen metallinpaljastinkaan ei kaikkea löydä. Kaiken kaikkiaan Kylänmäki on yksi parhaiten säilyneistä keskiajan lopun ja uudenajan alun kylämäisistä asuinpaikoista. Yleensä jäänteet ovat tuhoutuneet jatkuvan asutustoiminnan ja tehostuneen maatalouden alle. Kylänmäki on jossain vaiheessa hylätty eikä sitä ole raivattu kivikkoisuutensa takia viljelyyn, ja juuri siksi se on säilynyt.

Oulussa 13. 7. 2001



Risto Nurmi

Fil. yo.

Kartoituksen johtaja

## ARKISTOTIEDOT

Lohtaja, Kylänmäki

Historiallisen ajan asuinpaikan kartoitus 7. – 10. 5. 2001

Kartoitustunnus LK – 01

Kunta: Lohtaja

Kylä: Kirkonkylä

Tila: Kylänpää

Maanomistaja: Matti Jukkola, Lokaniituntie 149 68230 Lohtaja

Peruskartta: 2413 04 Lohtaja

Koordinaatit:  $x = 7108\ 40 - 60$ ,  $y = 3328\ 00 - 24$ ,  $z = 5 - 10$

Kartoitusalueen kiintopiste: ei määritetty

Lähin korkeuskiintopiste:  $x = 7104588,383$ ,  $y = 2474971,214$ ,  $z = 10,9$  mpy N60 trig. (liite 1)

Löydöt: KM 2003004: 1 – 10

Diat: 24327 – 24354

## KÄYTETTY KIRJALLISUUS

Koivunen, Sarkkinen 1994

Pentti Koivunen, Mika Sarkkinen; Haukiputaan kellon historiallisen ajan arkeologinen tutkimus 1990 – 1991; Oulu 1995.

Luukko 1957

Armas Luukko, Suur-Lohtajan historia I; Esihistoriallisesta ajasta Suomen sotaan; Kokkola 1957.

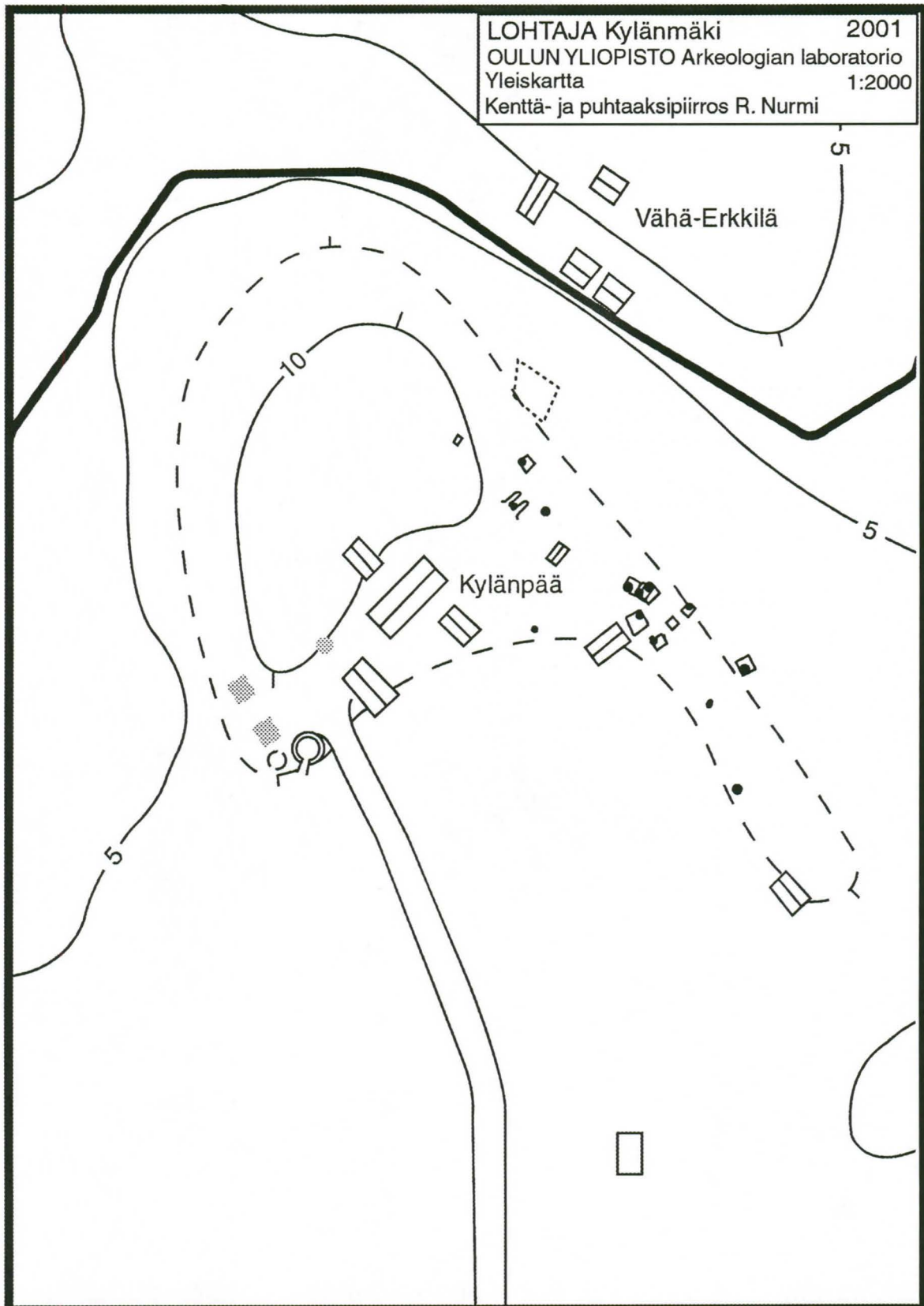
## KARTTALUETTELO

Ote peruskartasta 2413 04 LOHTAJA

1. Orientoiva yleiskartta, 1:5000
2. Alue ”Hakamaa”, 1:500
3. Alue ”pelto”, 1:500
4. Rantaviiva n. 1500, 1:20000

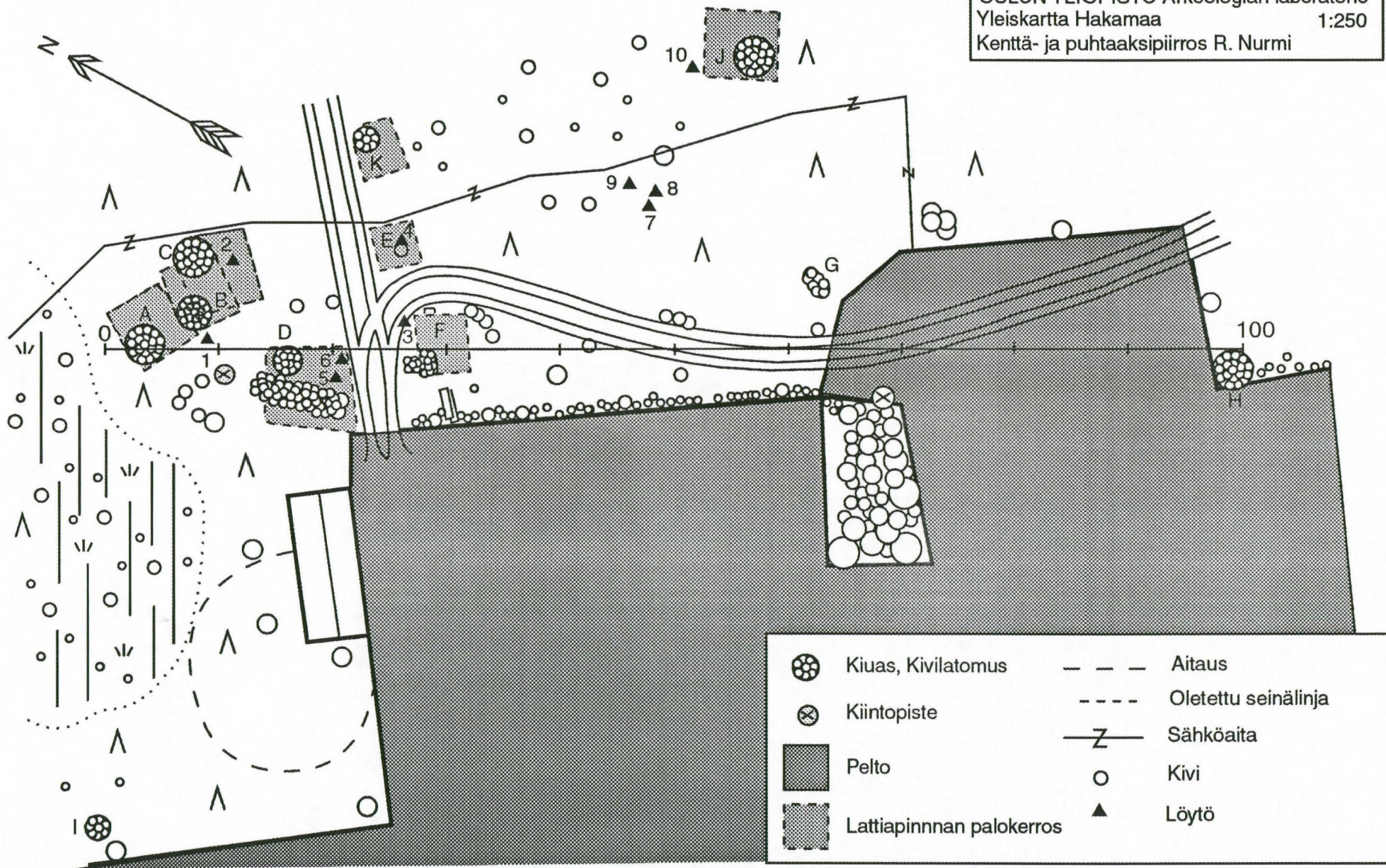






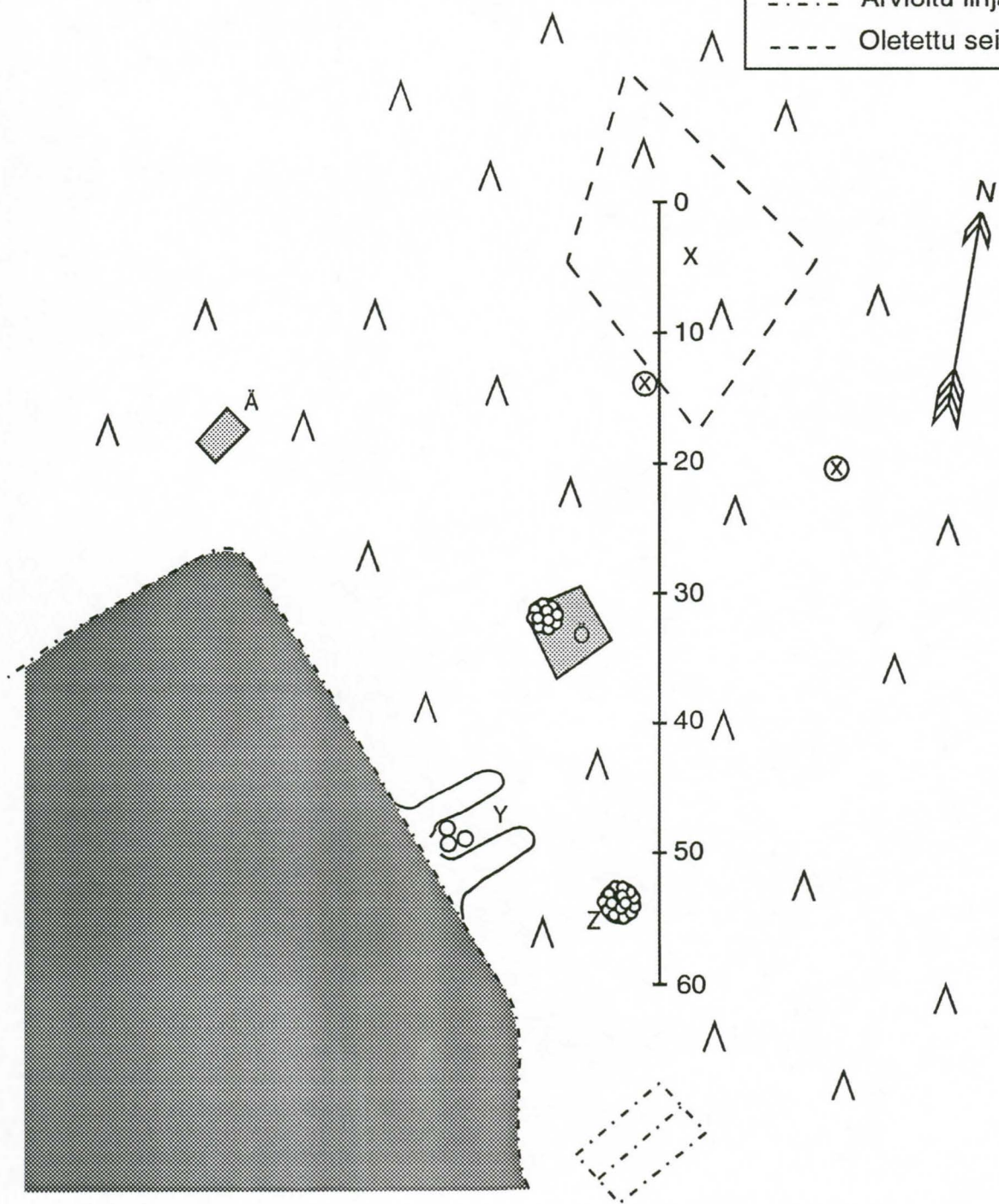
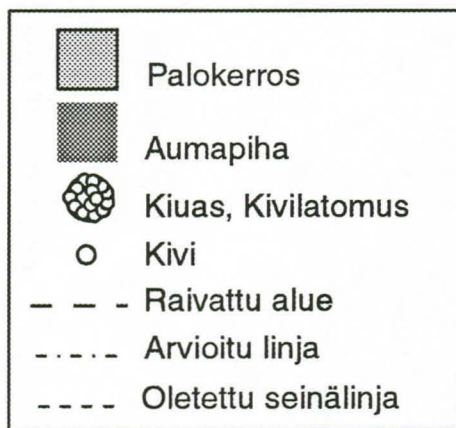
Kartoittamattomien kohteiden arvioidut paikat on merkitty harmaalla.

LOHTAJA Kylänmäki 2001  
 OULUN YLIOPISTO Arkeologian laboratorio  
 Yleiskartta Hakamaa 1:250  
 Kenttä- ja puhtaaksi piirros R. Nurmi



LOHTAJA Kylänmäki 2001  
 OULUN YLIOPISTO Arkeologian laboratorio  
 Yleiskartta Pelto 1:500  
 Kenttä- ja puhtaaksi piirros R. Nurmi

Kartta 3



LOHTAJA Kylänmäki 2001  
OULUN YLIOPISTO Arkeologian laboratorio  
Rantaviiva n. vuonna 1500 1:20000  
Piirt. Risto Nurmi



Kylänmäen asuinalue

+ Nykyinen kirkko

KM 2003004

2002  
Lohtaja Kylänmäki

KM 2003004

*Historiallisen ajan asuinpaikka, joka kartoitettiin ja alueella tehtiin muutamia koepistoja 7. – 10. 5 2001. Työ suoritettiin Oulun yliopiston arkeologian oppiaineen syventävien opintojen kurssityönä. Kartoituksesta vastasi fil yo Risto Nurmi.*

*Diar. 27. 12. 2002*

*Luetteloinut Risto Nurmi*

1. E 9,18/1,02

Atraimen piikki, 1 kpl, 11,7 g  
Neliöprofiilista rautatankoa, väkänen lähes kokonaan hävinnyt. Mitat: 53 x 7 mm.

2. E 11,55/7,85

Rautaesineen ruoto-osa, 1 kpl, 6,1 g  
Litteää rautavarrasta, ehkä puukon tms. ruoto. Mitat: 87 x 7 2 mm.

3. E 26,30/2,60

Naula, 1 kpl, 7,7 g  
Rautaa, pajatekoinen. Pituus: 87 mm.

4. E 26,05/9,45

Naula, 1 kpl, 2,5 g  
Rautainen hevosenkengän naula. Pituus: 33 mm.

5. W 20,35/2,60

Naula, 1 kpl, 3,1 g  
Rautaa, pajatekoinen. Pituus: 67 mm.

6. W 21,05/1,00

Tiilen pala, 1 kpl, 0,3 g  
Pieni palanen punasavea, todennäköisesti tiilen murunen. Mitat: 9 x 8 x 5 mm.

7. E 48,15/12,65

Naula, 1 kpl, 2,7 g  
Rautaa, pajatekoinen, leveä kanta. Pituus: 32 mm.

8. E 48,45/13,85

Naula, 1 kpl, 6,3 g

Rautaa, pajatekoinen, leveä kanta. Pituus: 47 mm.

9. E 46,30/14,55

Rautaesineen ruoto-osa, 1 kpl, 3,5 g

Litteä rautavartaan katkelma, ehkä puukon tms. ruoto. Mitat: 55 x 6 x 2 mm.

10. E 51,75/24,55

Lehmänkellon katkelmia, 2 kpl, 49,3 g

Rautaa, nelikulmaisesta peltisestä lehmänkellosta. Toisessa katkelmassa taitettu reuna ja toisessa pystysuuntainen limisauma. Mitat: 83 x 70 x 1 mm ja 84 x 46 x 1 mm.

## ARKISTOKAPPALE

3 LK RANNANPERÄ KL 241304 No: 82M8213

KESKUSMERKKI: x = 7 104 588.383 y = 2 474 971.214

h = 10.9 N60 TRIG

PUTKI JA KOLMIO KIVESSÄ

## RAKENNELMATIEDOT:

v. 82 pp ikk vrk mrk

## SUUNTAMERKKI JA VARAMERKIT:

t (gon) s (m)

SM 387.7022 100. PULTTI KIVESSÄ

K—A 5.861 10.898 PULTTI KIVESSÄ

K—B 135.434 10.247 PULTTI KIVESSÄ

K—C

K—D

## PISTEEN SIJAINTI:

Kunta: LOHTAJA

Kylä:

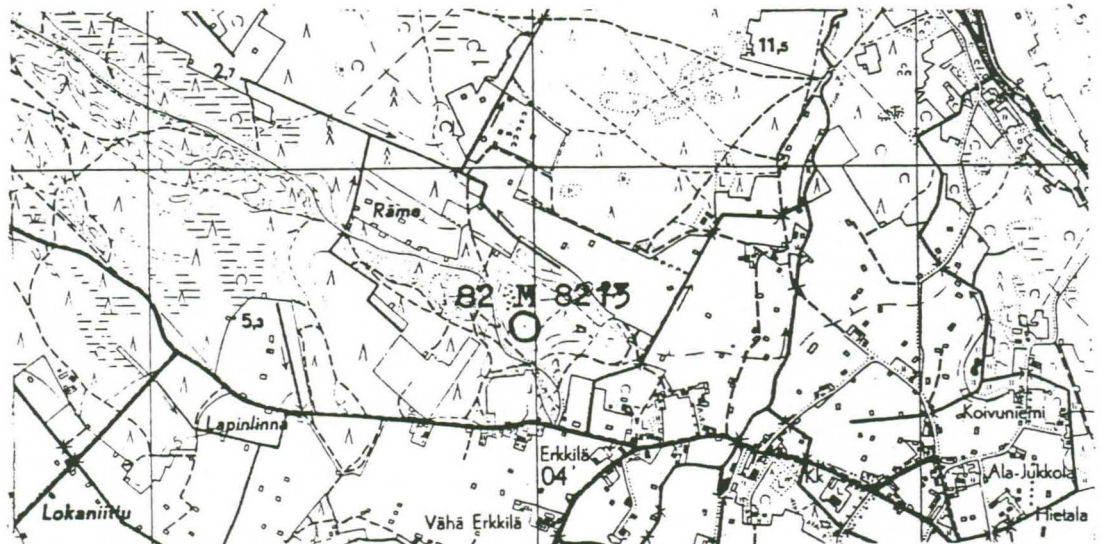
Tila:

Omist.:

## MUITA TIETOJA:

Pist. val. A. PARVIAINEN 1982

Rakens. T. KIVELÄ 1982



Arkist. n:o 2404.4

Vier. kaist. koord. x =

1845 BBB 429 S 6T

y = 7 106 860.713 1 621 540.288